

УДК 33:008:378

Економічна освіта й економічна культура суспільства: сутність та особливості

Інна Тодріна,

кандидат економічних наук, доцент,

Сергій Євсєєв,

кандидат історичних наук, доцент

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Термін «культура» не є новим, і це поняття через свою багатозначність важко піддається визначенню. Воно своїм походженням зобов'язане латинському слову *cultura* (обробка, догляд, поліпшення). У такому значенні термін «культура» вживали Т. Мор, Фр. Бекон, Т. Гоббс, Б. Спіноза, І. Лернер. Згодом слово «культура» більше сприймалося у значенні просвіти, освіченості, вихованості людини, а згодом — «гуманітарна культура», «культура освіти», «культура моральності».

Рівень наукової розробки проблеми економічної культури визначає теоретико-методологічну базу дослідження зміни економічної культури в ринкових умовах, що знайшло відображення у працях А. Сміта, І. Канта, Гегеля, П. Хейне, Ф. Хайєка, А. Маслоу, Е. Лоулера, Т. Петерса, П. Самуельсона, Ф. Герцберга, Л. Пономарьова та інших дослідників.

Філософи й економісти в своїх працях використовували поняття «організаційна культура», «культура уміння управляти», «виробнича культура», «культурний економічний рівень», «економічна культура», відзначаючи взаємозв'язок економіки та ідеології. Отже, про вплив економічної культури на формування професіоналізму суб'єктів підприємницької діяльності та інших категорій еліти мова йшла давно. В літературі з цього приводу існує тра-

диція, яка сягає стародавніх віків, — це період Київської Русі та новітня доба. Ось чому виникає об'єктивна необхідність у вивченні економічної культури особистості, оскільки через неї розкривається її потенціал.

Еучасні дослідники розглядають культуру не як часткову сферу суспільного життя, а як суспільство в цілому, з точки зору розвитку людини як суб'єкта діяльності, розкриття властивостей і обдарвань людини. Культура уособлює загальну творчу діяльність у предметах для людини. Вона є втіленням створених людьми матеріальних і духовних цінностей. Культура постає як предметна сутність людини. Міра розвитку культури визначається мірою розвитку людини [5, с. 22].

Культура є вираженням досягнутого людиною (людством) рівня історичного прогресу. І, навпаки, як писав Й. Гете, міра культурного світу є тріумфом виключно людського, все має значення лише остільки, оскільки воно гуманне [5, с. 22].

Інтеграл культури — людина і людяність. Культура це культ людського буття, творення людини із «наявного матеріалу». Створюючи людину, вона творить і саму себе. Культура завжди є самотворчістю. Культура не є сталим буттям, це процес становлення буття людини

як людини, злету її гуманістичних форм існування.

Найбільш глибоко життє- і людинотворча, гуманістична сутність культури розкривається через пізнання її соціальних функцій.

Культура є поліфункціональним утворенням. Основні функції культури — пізнавальна, комунікативна, регулятивна, прогностична, ціннісно-орієнтаційна. Всі вони є органічно взаємопов'язані. Культура виступає як цілісне утворення. Цілісність виявляється як в єдності елементів, що складають її структуру, так і функціонально. Функціональна єдність культури зумовлена її життє- і людинотворчою сутністю. Це дає можливість визначити інтегративну, генералізуючу функції культури.

Розуміння культури як засобу самореалізації та самотворення особистості в різноманітних сферах суспільного життя дає можливість диференційовано підійти до історичних форм культури, охарактеризувати їх як певні типи, визначити місце та роль у загальнолюдській історії.

Важливу роль у становленні культури відіграє освіта. Науковці визначають освіту як соціум культури, її простір [8, с.255]. Людина через пізнання національно-етнічної культури прилучається до світової загальнолюдської культури. Провідником на цьому шляху є викладач.

Матеріальна та духовна культура історично мінлива, але на кожному новому етапі розвитку успадковує все найцінніше від попередньої культури. Необхідно зазначити, що соціокультурні зміни відбуваються не лише від покоління до покоління, а й проходить трансформація загальнолюдської культури в особисту культуру людини.

Складовою економічної діяльності в ринковій економіці є економічна культура, яка визначає ступінь розвитку економіки підприємства, темпи економічного зростання, якість управління праці. Економічна культура відображає повноту використання економічних законів, ступінь їх реалізації, виступає

якісною характеристикою участі людини у житті суспільства, рівня її економічних знань і умінь господарювання, розвитку економічної свідомості та мислення. Така культура втілює результат діяльності людини в економічному середовищі та накопичений суспільством досвід. Проблема формування економічної культури є досить актуальною в Україні.

У сучасних умовах більшість суб'єктів підприємницької діяльності характеризуються низьким рівнем їх компетентності та поінформованості з питань реформування системи господарювання, що впливає на ефективність їх діяльності. Саме тому сучасна система економічної освіти покликана подолати стереотипи економічної свідомості та виявити основні чинники, які спричиняють спотворення розуміння ринкових перетворень.

Сучасна економічна освіта повинна сформувати у студентів як майбутніх фахівців у обраній галузі не лише суто професійні знання, ділові, підприємницькі навички, а й економічну культуру. Економічна освіта сприяє розвитку прогресивного економічного мислення на основі глибокого розуміння тих процесів, що відбуваються у механізмі функціонування сучасної ринкової системи, транзитивній економіці. У свою чергу, це дає можливість критично підходити до аналізу українських реалій економічного життя, заходів державної політики в економіці та соціальній сфері.

Отже, економічна освіта та економічна культура як взаємопов'язані компоненти буття сприяють створенню модерної, ефективної економіки. Відповідно економіка як жива система, особливий простір, в якому перебуває кожна людина, може розглядатися як система знань, необхідних для формування економічного мислення, поведінки, культури, що досягається в процесі отримання економічної освіти.

Важливим аспектом економічного знання є вивчення економічної поведінки суб'єктів та чинників, які визначають цю поведінку. Економічна поведінка складається:

- з мотивацій, що спрямовані не лише на максимізацію кінцевих результатів діяльності (корисність; прибуток; добробут), а й на підвищення компетентностей;
- з мислення, що відображає економічні зв'язки та відносини між економічними суб'єктами;
- з вчинків, що базуються як на національних традиціях (ментальність), так і на спеціальних знаннях та вміннях, які надалі реалізуються в ділових контактах між суб'єктами господарювання [3, с. 8].

Мотивації, мислення та вчинки, визначаючи конкретну поведінку особистості, впливають на формування норм та правил поведінки, етично-ціннісних орієнтирів працівників культури, організації господарчого процесу та культури суспільства у цілому. Відповідно, культура як інституція знаходиться у тісному взаємозв'язку з інститутами ринку та системою управління.

Для усвідомлення проблем економічної культури й економічної освіти важливо розуміти, що існують об'єктивні труднощі засвоєння сучасної економічної культури і ринкового мислення, оскільки в Україні реальний економічний простір досить далекий від модерних культурних стандартів. Проте подолання цієї проблеми, побудова сучасних ринкових відносин вимагає від економічних суб'єктів нового рівня економічних знань. Ще наприкінці 90-х років ХХ ст. відомий економіст-соціолог, Р.В. Ривкіна у статті "Економічна культура як пам'ять суспільства" зазначала: "... оздоровить економіку можна тільки через оздоровлення економічної культури... Нужно сформировать у людей критическое отношение к дефектам экономической культуры, которое будет способствовать их изживанию... Нужно отказаться от позиции, что можно поднять экономику, "перескочив" через дефекты массовой культуры, проигнорировав их, сделать вид, что их нет... Нужно ликвидировать механизм "культурного торможения" ... заменив его механизмом

прогрессивного влияния культуры на развитие экономической культуры как социальной памяти" [3, с. 9].

Виховання й культура (включно з релігією) — це материнське лоно економіки. Такою є теза концепції відомого американського мислителя Френсіса Фукуямі [3, с. 9].

Необхідно зазначити, що економічна культура знаходиться у межах культурного простору в цілому. Це потребує врахування існуючих ментальних традицій, виправлення "культурних дефектів", впровадження стандартів світової економічної культури. Сучасний економічний стан країни вимагає різкого підвищення культури економічних відносин, технологій праці, комунікацій. Вкрай важливо подолати стереотипи, які унеможливають вивільнення й подальший розвиток потенціалу економічного зростання суспільства, підприємства, індивіда. Серед таких стереотипів можна виділити: 1) зрівняльний ідеал споживання матеріальних благ; 2) уявлення про незаконність й аморальність великих статків, кримінальну природу підприємницької діяльності, експлуататорську сутність роботодавців; 3) покладання відповідальності за матеріальний добробут людини на державу та офіційну систему соціального захисту; 4) відсутність почуття особистої відповідальності за державну власність, яке виявляється в підтримці курсу на відмову від реальної приватизації; 5) розуміння економічної реформи в категоріях адміністративного регулювання економіки [4, с. 174–190]. Суттєва і показова для оцінки економічної культури особистості — проблема доцільного витрачання грошей. Той факт, що заможні люди, у переважній більшості, прагнуть витратити гроші виключно на предмети розкоші, характеризує низький рівень споживчої культури як складової загальної економічної культури українського суспільства.

Отже, людина, що є носієм економічної культури, виявляє цю культуру через вчинки, а здобуває — значною мірою через освіту і виховання.

Вивчення економічних категорій, понять, законів — важливий, проте не єдиний аспект економічної освіти. В сучасних умовах як у провідних країнах світу, так і в Україні, актуальним є вирішення певних морально-етичних проблем, що виникають в економіці, зокрема соціалізація відносин власності, соціальна відповідальність бізнесу тощо. Економічна культура має на меті обов'язкове поєднання етики й економіки. Аналіз походження окремих моральних категорій засвідчує їх зв'язок з економічними поняттями. Зокрема, одна із заповідей Мойсея засуджувала зазіхання на чужу власність: не кради!

Отже, завдання економічної освіти полягає в перетворенні потрібних економічних знань в економічне мислення, а далі в економічну поведінку індивіда та суспільства.

Е учасна економічна освіта, що сприяє формуванню відповідальної особистості, має на меті формування активних економічних суб'єктів, здатних вирішувати мікроекономічні проблеми та впливати на цей рівень, а також критично ставитися до макроекономічної політики держави. Конкурентоспроможність випускників вишів значною мірою залежить від якості оволодіння економічними знаннями, ступеня економічної культури, вмінні мислити і діяти в категоріальній системі ринкової економіки.

Економічна освіта в Україні останнім часом знаходиться в процесі утворення нової парадигми. Фундаментом формування сучасного типу економічного мислення у студента повинне стати системне вивчення базових економічних дисциплін, зокрема економічної теорії. Це пояснюється тим, що вивчення економічної теорії дозволяє реалізувати потребу у пізнанні механізму господарчої діяльності, мотивів та особливостей поведінки різних економічних суб'єктів при прийнятті рішень, законів буття економічної матерії і відповідно впливає на формування модерної економічної культури.

Сьогодні зацікавленість освічених людей у вивченні економічної теорії пояснюється високим рівнем складності тих

проблем, з якими стикається Україна. Складність цієї науки, що відображає складний господарчий світ, при її вивченні потребує від дослідника, як зазначав А. Хейльброннер, “витривалості верблюда та терпіння святого”.

Сучасний глобальний світ вимагає від випускників вишів вміння аналізувати складні питання економічного буття (місце України у глобальному світі, її конкурентні переваги, ефективність прийнятих урядових рішень), оцінювати консервативні та позитивні тенденції розвитку, визначати власну позицію щодо економічних перетворень та, як наслідок, бути готовими до практичної діяльності. Реалізацію цього завдання виконує ціла низка суспільних наук, серед яких особливе місце належить економічній теорії. П. Самуельсон у своєму найбільш відомому підручнику “Економікс” писав, що людина, яка систематично не вивчала економічну теорію, подібна до глухого, який намагається оцінити музичний твір.

Важливими складовими сучасної економічної теорії та сучасної економічної освіти є макроекономіка та мікроекономіка. Вивчення макроекономіки дозволяє сформувати цілісну систему знань про функціонування економічної системи на національному рівні. Теоретичне осмислення трансформаційних процесів, які відбуваються в Україні, можливе лише за умови пізнання фундаментальних основ функціонування й розвитку національного господарства.

Наукове уявлення про суспільний добробут, споживання, заощадження, інвестиції, механізм функціонування ринку грошей, ринку праці, коріння циклічного розвитку, інфляцію, безробіття, економічне зростання, фіскальну систему та фіскальну політику надає саме макроекономіка. Особливо важливим є той факт, що набуті макроекономічні знання дозволять у подальшому критично аналізувати будь-який захід економічної політики уряду, приймати ефективні споживчі та управлінські рішення. При викладанні макроекономіки у сучасних умовах важливим є застосування

інституційного аспекту, оскільки в умовах транзитивної економіки України будь-яка макроекономічна проблема має особливе інституційне забарвлення.

Мікроекономічний рівень економічної системи надзвичайно важливий для забезпечення життєдіяльності усіх економічних суб'єктів. На цьому рівні споживачі приймають раціональні рішення відносно вибору товарів та послуг, фірми створюють економічні блага, приймають оптимальні рішення відносно власної виробничої програми. Інституційні аспекти важливі й в межах мікроекономічного рівня дослідження, оскільки існує ціла низка благ, що надається не приватним сектором, а державним. Це так звані суспільні блага. Важливим суспільним благом в сучасних умовах є освіта. В той же час функціонування ринку породжує не лише позитивні екстерналії, що сприяють розвитку особистості та соціуму, а й негативні екстерналії, які надають значної шкоди. Це в свою чергу потребує державного регулювання.

В українських реаліях досить цікавим та особливо актуальним є вивчення механізму здійснення суспільного вибору в умовах прямої та непрямої демократії. Вивчення цього мікроекономічного розділу дозволяє зрозуміти сутність та механізм дії таких явищ, як лобізм, лобіювання, медіанний виборець, політична бюрократія, політична рента, логролінг тощо.

Досвід роботи випускників вишів у передових компаніях показує, що для досягнення успіху в сучасному бізнесі, крім фундаментальної економічної підготовки, вкрай необхідні спеціальні знання, які формують систематичний підхід до вирішення складних економічних проблем. Такі знання формує, зокрема, логістика.

Попит на фахівців з логістики на вітчизняному та міжнародному ринках праці ще буде довгий час підтримуватись на високому рівні.

Під логістикою розуміють інтегроване управління матеріальними та супутніми потоками для досягнення цілей підприємства з мінімально можливими витратами.

Пошук шляхів скорочення витрат у цій галузі йде у напрямку вдосконалення управління постачанням, збутом, зберіганням товарів, поліпшенням взаємодії постачальників, споживачів та посередників, зміни технології руху матеріальних потоків тощо [7, с. 9–10].

Головні переваги логістики полягають:

- в інтегрованому підході, що дозволяє координувати та синхронізувати діяльність суб'єктів господарювання на мікро- та макрорівні та є відображенням загального закону синхронізації як засобу оптимізації в природі та суспільстві;
- гнучкості логістичних систем, яка сприяє ефективному функціонуванню підприємств в умовах непевності та неочікуваного впливу негативних і позитивних чинників.

Впровадження логістичних методів в практику господарювання дозволяє підприємствам істотно скоротити запаси, прискорити оборотність оборотних коштів, знизити собівартість продукції та логістичних витрат, найбільш повно задовольняти потреби споживачів в логістичному сервісі і, таким чином, отримати значні конкурентні переваги. Собівартість продукції сьогодні значною мірою визначається логістичними процесами. До того ж партнери нерідко основною вимогою висувають швидкість та своєчасність доставки, яка залежить від рівня логістичного менеджменту.

Особлива актуальність застосування логістики в економіці України як на макро- так і на мікрорівні обумовлена:

- глобалізаційними та євроінтеграційними процесами, в яких Україна намагається брати активну участь;
- проникненням на український ринок ТНК та встановлення стійких зв'язків з іноземними партнерами, які використовують нові підходи в управлінні;
- недостатнім використанням досить високого транзитного потенціалу України, обумовленого вигідним географічним положенням та поту-

- жним транспортним комплексом;
- стрімким розвитком ринку логістичних послуг (транспортних складських та ін.) при незадовільності зростаючого попиту на високоякісні послуги;
- тенденцією до логістичного аутсорсингу — передавання підприємствами логістичних послуг спеціалізованим операторам (логістичним провайдерам);
- наближенням параметрів промислового виробництва до сфери послуг — виготовлення продукції малими партіями на замовлення;
- створюваними логістикою додатковими можливостями виживання та розвитку підприємств в умовах нечітко прогнозованих економічних результатів.

У загальній логістичній системі на першому рівні структури представлена економічна логістика, яка формує власну систему з чотирьох ланок: комерційна логістика, фінансова логістика, інформаційна логістика та сервісна логістика. Економічна логістика досліджує потокову форму організації економічної матерії та спеціалізується на вирішенні теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з подоланням розділення елементів відтворювальної системи шляхом потокової форми організації матерії. Вивчення економічної логістики як теоретично більш високого рівня аналізу дозволяє студентам на якісно новому рівні з'ясувати особливості механізму функціонування господарчої системи, якісно вирішувати складні завдання практичної діяльності [1, с.9-29].

Отже, базові економічні дисципліни у поєднанні та взаємодії з спеціальними, такими як логістика, дозволяють сформуванню у майбутніх фахівців цілісну картину економічного світу.

Ефективність освітнього процесу багато в чому визначається методикою викладання. Широке застосування уніфікованих методів навчання, перехід на виключно письмовий контроль знань студентів формально знижує роль викладача у процесі навчання. Між тим, рівень професій-

ної підготовки та формування економічної культури безпосередньо залежать від взаємодії ланки “викладач — студент”. У початковому процесі обидві сторони мають відігравати творчу роль. З метою підвищення фахового рівня та економічної культури студентів виникає потреба у вивченні та розробці інтерактивних форм і методів навчання, розв’язання проблемних ситуацій та завдань, що базуються на реальних економічних процесах.

Література

1. Афанасенко, И., Борисова, В. Экономическая логистика : учеб. для вузов. — СПб. : Питер, 2013. — 432 с.
2. Гриценко, А. А. Політична економія: актуалізація проблематики, методологічний потенціал і сполученість з інституціоналізмом // Економічна теорія. — 2012. — № 1. — С. 5–20.
3. Грицуленко, С.І., Потапова-Сінько, Н.Ю., Гарбера, К.М. Методика викладання економічних дисциплін : навч. посіб. / С.І. Грицуленко, Н.Ю. Потапова-Сінько, К.М. Гарбера. — Одеса : ОНАЗ ім. О.С.Попова, 2012. — 224 с.
4. Єфременко, Т. Економічна культура населення сучасної України (за матеріалами експертного опитування) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2006. — № 4. — С. 174–190.
5. *Культура*. Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. — К. : Знання України, 2002. — 580 с.
6. Окландер, М.А. Контури економічної логістики. — К. : Науч. мысль, 2000. — 175 с.
7. Тюріна, Н. М., Гой, І. В., Бабій, І. В. Логістика : навч. посіб. — К. : Центр навч. літ., 2016. — 392 с.
8. Шейко, В.М., Богуцький, Ю.П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина ХІХ — початок ХХІ ст.). — К. : Генеза, 2005. — 592 с.

20.10.2016